

НУРУЛЛАЄВ І. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 341.1

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ МІЖНАРОДНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджуються основні наукові підходи щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності. Аналізуються основні доктринальні позиції радянських, українських та зарубіжних вчених юристів-міжнародників у різні часові періоди. Встановлюються особливості розуміння поняття та видів міжнародної злочинності в сучасний період.

Ключові слова: науковий підхід, доктрина, міжнародний злочин, транснаціональний злочин.

В статье исследуются основные научные подходы к определению понятия и видов международной преступности. Анализируются основные доктринальные позиции советских, украинских и зарубежных ученых юристов-международников в разные временные периоды. Устанавливаются особенности понимания понятия и видов международной преступности в современный период.

Ключевые слова: научный подход, доктрина, международное преступление, транснациональное преступление.

The article considers the main scientific approaches to the definition and types of international crime. Analyses the main doctrinal positions of soviet, ukrainian and foreign scientists, international lawyers in different time periods. Established a particular understanding of the concept and types of international crime in modern times.

Key words: scientific position, doctrine, international crime, transnational crime.

Постановка проблеми. Важливість та необхідність досліджуваної проблеми полягає в тому, що сам термін «міжнародна злочинність», незважаючи на його постійне вживання, не має досить чіткого й узгодженого визначення. Більшість вчених радянського періоду злочинність розглядали як внутрішню проблему. Окрім цього, досить тривалий час міжнародні аспекти злочинності не привертала до себе достатньої уваги науковців. У той же час сучасні підходи щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності є неоднозначними.

В українській доктрині міжнародного права деякі проблеми щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності досліджували такі вчені: Буроменський М.В. [12], Василенко В.А. [13], Задорожний О.В. [14], Стрельцов Є.Л. [15], Ролінський В.І. [16], Гнаговський М.М. [17], Зелінська Н.А. [18], Мохончук С.М. [19], Столярський О.В. [20], однак ці питання потребують нового комплексного наукового підходу з огляду на сучасні виклики та загрози.

Постановка завдання. Основними цілями написання цієї статті є дослідження основних наукових підходів щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності. Аналіз основних доктринальних позицій радянських, українських та зарубіжних вчених юристів-міжнародників у різні часові періоди. Встановлення особливостей розуміння поняття та видів міжнародної злочинності в сучасний період.

Результати дослідження. Слід наголосити на тому, що в колишній радянській юридичній доктрині вчені, підхід яких багато в чому визначався офіційною позицією держави, розкриваючи поняття та види міжнародної злочинності використовували загальноновизнану класифікацію, згідно з якою міжнародна злочинність поділялася на «міжнародні злочини» та «злочини міжнародного характеру». Такий підхід до класифікації міжнародної злочинності підтримується більшістю вчених і сьогодні.

Наприклад, С.В. Бородін і Е.Г. Ляхів, наполягаючи на принциповій розбіжності цих категорій злочинів, у свій час стверджували, що виникла проблема, пов'язана зі спробою порівняти міжнародні

злочини, деякі кримінальні діяння й інший вид насильницьких дій. Тобто в одну загальну групу намагалися об'єднати масові революційні і визвольні виступи, національні кримінальні діяння і міжнародні злочини [1, с. 26].

Натомість Р.М. Валєєв зауважував, що прирівнювання злочинів проти миру і людяності, військових злочинів до простих загально-кримінальних діянь суперечить загально визнаним принципам сучасного міжнародного права і, насамперед, принципам ненападу, мирного співробітництва, поваги прав людини [2, с. 82].

Особливістю цього періоду було те, що термін «міжнародна злочинність» використовувався в його традиційному кримінологічному, а не в «міжнародно-правовому» значенні. Вже з часом термін «міжнародний» відображав транснаціональний характер злочинної діяльності, що поширюється за межі однієї держави.

У цей час П.І. Грішаєв наголошував на тому, що поняття «міжнародного злочину», а отже, і поняття міжнародної злочинності з'явилося набагато пізніше, ніж поняття «загально-кримінальної злочинності». На його переконання, конструктивною ознакою поняття «міжнародної злочинності» є злочин, до якого входять діяння, передбачені міжнародними конвенціями й угодами [3, с. 7].

Однак така інтерпретація поняття «міжнародна злочинність» спричинила ряд заперечень. Наприклад, професор А.Н. Трайнін, критикуючи концепцію, побудовану на тому, що міжнародними варто вважати злочини, для боротьби з якими укладені міжнародні конвенції, вказував на те, що цей критерій явно недостатній. Він переконував, що не можна не помітити, що «злочини з міжнародного права», тобто дії, криміналізовані міжнародним правом або відображені в міжнародних угодах, становлять лише частину міжнародної злочинності [4, с. 69].

Обсяг поняття «міжнародна злочинність» залежить не від кількості конвенцій і кількості їхніх учасників, а від об'єктивних параметрів злочинності, що виходить за межі однієї держави, набуваючи міжнародні зв'язки, причини і наслідки. Розвиток міжнародної злочинності значно випереджає процес прийняття міжнародних угод. «За своєю юридичною природою і за фактичним значенням конвенції щодо боротьби з окремими кримінальними злочинами є однією з різних форм кримінально-правової взаємодопомоги держав, маючи за мету раціоналізацію боротьби зі злочинністю. Ця взаємодопомога не позбавлена практичного значення, але вона не пов'язана безпосередньо з проблемою інтернаціональних деліктів. Зовсім незалежно від міжнародного значення конвенцій у низці випадків можуть бути укладені конвенції для більш ефективної боротьби з окремими видами злочинів» [5, с. 26].

Разом із тим К.С. Родіонов зазначав, що поняття «міжнародна злочинність», на відміну від внутрідержавної, національної, злочинності, у світовій правовій науці недостатньо вивчене. Проте цей термін ввійшов у лексику працівників поліції і фахівців Інтерполу. Звертаючи увагу на те, що замість загально-кримінальної злочинності в переробленому тексті статуту зазначений інший об'єкт боротьби Інтерполу – міжнародна злочинність. [6, с.17].

Таким чином, можна стверджувати, що поняття «міжнародна злочинність», почавши своє існування в контексті поліцейського співробітництва», розвивалося в тому ж напрямку.

Так, для формулювання основних цілей Інтерполу поняття «міжнародна злочинність» стали визначати як «злочин чи злочинну діяльність, що виходять за межі кордонів країни, або коли злочинна діяльність, скоєна поза країною, відображається на інших країнах» [7, с.198].

Як справедливо наголошував у 1967 році Генеральний Секретар Інтерполу Ж. Непіт, «сьогодні майже всі злочини, передбачені загальним кримінальним правом, мають міжнародну поширеність», з огляду на що «широко використовуваний термін «міжнародна злочинність» не можна обмежуватись якоюсь специфічною категорією правопорушень, визначених у праві» [8, с. 229].

Однак В.Н. Кудрявцева зауважує, що в умовах високих технологій всіх сфер людського буття транспарентності кордонів і взаємозалежності членів світового співтовариства пропозиція деяких вчених-криміналістів відокремити міжнародну злочинність від неміжнародної (загально-кримінальної) винятково традиційними методами – за складом злочину – через об'єктивні причини вже не може адекватно відобразити суть предмета. Таким чином, міжнародна злочинність стає загалом явищем загально-кримінальним, і, разом із тим, загально-кримінальна злочинність набула зовнішніх рис і змістовних ознак міжнародної [9, с. 217].

Уникаючи однобічність трактувань, які ототожнюють міжнародну і загальнокримінальну злочинність, або протиставляючи їх один одному, І.І. Лукашук і А.В. Наумов пропонують широке тлумачення поняття «міжнародна злочинність», вказуючи на те, що ядро міжнародної злочинності становлять міжнародні злочини». Вони у своїх спільних працях розглядають міжнародний злочин як «скоєне індивідом порушення норми міжнародного кримінального права». Такий злочин посягає на загальні інтереси миру і безпеки. Не підтримуючи традиційної класифікації, І.І. Лукашук і А.В. Наумов поділяють міжнародні злочини на два основні види. До першого відносять злочини міжнародного

права (за загальним міжнародним правом). До другого виду міжнародних злочинів відносять злочини конвенційні, склад яких встановлений міжнародними конвенціями. [10, с. 70].

На думку В.П. Панова, ці розбіжності мають термінологічний характер і подані назви фактично є синонімами: «Усі ці злочини найчастіше посягають на внутрідержавний, національний порядок. Одночасно вони посягають на інтереси інших держав чи міжнародного співтовариства [11, с. 67].

Щодо сучасної української доктрини міжнародного права, то, наприклад, професор М.В. Бу-роменський досить справедливо стверджує, що деякі види злочинів не слід розглядати як такі, що посягають на міжнародну безпеку або як такі, що пов'язані із забезпеченням зовнішньої безпеки держав, і тому боротьба з ними залишається у сфері виключної внутрішньої компетенції держав. Однією з таких «проблемних» галузей виключної внутрішньої компетенції поки є боротьба з організованою злочинністю. Особлива небезпека організованої злочинності, пов'язана з виникненням злочинних організацій і співтовариств, їх швидкого розвитку, структуруванням і перетворенням у транснаціональні, стала причиною розробки спеціальних міжнародно-правових актів [12, с. 55].

В.А. Василенко відносить до категорії найважчих міжнародних злочинів міжнародні правопорушення, ознаки яких чітко сформульовані в міжнародних договорах, угодах і інших актах, що відіграють особливо важливу роль у системі норм міжнародного права. Вони зумовлюють не тільки відповідальність держави, але і міжнародну відповідальність винних посадових осіб [13, с. 187].

Інші представники сучасної української доктрини, наприклад такі як О.В. Задорожний, В.М. Буткевич, В.В. Мицик, стверджують, що в українській науці міжнародного права міжнародно-правові порушення за характером наслідків і ступенем небезпеки поділяють на три види: найважчі міжнародні злочини; серйозні міжнародні правопорушення; ординарні міжнародні правопорушення [14, с. 114].

На підтримку цієї позиції Е.Л. Стрельцов зауважує, що кримінальна відповідальність фізичних осіб настає за здійснення таких злочинів: 1) міжнародні злочини, відповідальність за які фізичні особи несуть тільки за умови, що їхні діяння пов'язані зі злочинною діяльністю держав; 2) за здійснення злочинів міжнародного характеру [15, с. 424].

В.І. Ролінський стверджує, що в юридичній доктрині міжнародні злочини були виділені в особливу категорію правопорушень у результаті тієї великої суспільної небезпеки, яку вони представляють не тільки для окремих держав, а й усього людства [16, с. 63].

Однак М.М. Гнатівський акцентує на тому, що поняття «злочини проти людства» слід відмежовувати від поняття «злочини проти людяності», які є різновидом перших. Він зауважує, що в сучасному міжнародному праві під злочинами проти людяності розуміють широкомасштабні та систематичні порушення прав людини, що вчинюються проти цивільного населення та становлять тяжке посягання на життя, здоров'я та гідність великої кількості людей та здійснюються щодо значної частини або всього цивільного населення певної місцевості [17, с. 171].

Натомість Н.А. Зелінська робить висновок, що поняття «міжнародний злочин» стосовно злочинної діяльності індивіда одержало два автономні напрями розвитку, що були наслідком, з одного боку, інтернаціоналізації злочинності і, відповідно, інтернаціоналізації кримінального права, а з іншого, – появи кримінально-правових норм у системі міжнародного права [18, с. 277].

У той же час С.М. Мохончук стверджує, що сьогодні більш вживаним є термін «міжнародне правопорушення» (International infringement of the law; International offence), що визначається як міжнародне протиправне діяння, яке представляє собою порушення країною або іншим суб'єктом міжнародного права своїх міжнародних зобов'язань. Відтак міжнародне правопорушення тягне за собою нанесення певної шкоди матеріального або нематеріального характеру іншій країні або іншій міжнародній організації. При цьому правопорушенні відносини відповідальності виникають безпосередньо між постраждалою країною і країною-правопорушником [19, с. 83].

Окрім цього, Столярський О.В. зауважує, що міжнародні злочини – це такі протиправні діяння, що можуть бути вчинені в результаті тяжкого порушення міжнародних зобов'язань, які мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру і безпеки, права народів на самовизначення, захисту людської особистості, захисту навколишнього середовища, або коли порушено інтереси не лише безпосередньо постраждалої держави, а й міжнародного співтовариства загалом. Саме таке розуміння міжнародних злочинів відіграє велику роль із практичної точки зору для підтримання міжнародного правопорядку й ефективного розвитку міжнародних відносин у дусі миру та взаєморозуміння [20, с. 191].

Таким чином, можна стверджувати, що єдиного підходу щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності в сучасній доктрині міжнародного права не існує.

Висновки. Отже, з огляду на сформульовані основні цілі цієї статті можна зробити наступні висновки. Так, у результаті дослідження основних наукових підходів щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності в радянський період встановлено, що в цей час термін «міжнародна злочинність» використовувався в його традиційному кримінологічному, а не в «міжнародно-правово-

му» значенні. Вже з часом термін «міжнародний» відображав транснаціональний характер злочинної діяльності, що поширюється за межі однієї держави. Міжнародна злочинність поділялася на «міжнародні злочини» та «злочини міжнародного характеру». Проаналізувавши основні доктринальні позиції сучасних вчених юристів-міжнародників, ми виявили відсутність єдиного підходу щодо визначення як поняття, так і видів міжнародної злочинності. Це означає, що інтернаціоналізація злочинності призводить до того, що злочини все частіше здійснюються у сфері різних державних юрисдикцій, а їх масштаби вчинення значною мірою впливають як на ступінь суспільної небезпеки, так і на тяжкість настання наслідків, у результаті чого зростають загрози як для безпеки окремих держав, так і для міжнародного співтовариства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Бородин С.В., Ляхов Е.Г. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью (проблемы деятельности ООН в области предупреждения преступности и обращения с правонарушителями) / С.В. Бородин., Е.Г. Ляхов. – М. : Междунар. Отношения. – 1983. – С. 26.
2. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (Некоторые вопросы теории и практики) / Р.М. Валеев. – Казань, 1976. – С. 82.
3. Гришаев П.И. Международная преступность и ее причины: Лекция / П.И. Гришаев // М., 1987. – С. 7.
4. Трайнин А.Н. Уголовная интервенция / А.Н. Трайнин // М., 1935. – С. 69.
5. Трайнин А.Н. Уголовная ответственность гитлеровцев / А.Н. Трайнин. – М., 1944. – С. 26.
6. Родионов К.С. Интерпол: миф и действительность / К.С. Родионов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1986. – С. 17.
7. Овчинский В.С. Интерпол (в вопросах и ответах) / В.С. Овчинский. – М., 2001. – С. 198.
8. Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества. – М., 1994. – С. 229.
9. Международное уголовное право / Под общей ред. В.Н. Кудрявцева. – 2-е изд. перераб. и доп. – М., 1999. – С. 217.
10. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. – М., 1999. – С. 70.
11. Панов В.П. Международное уголовное право / В.П. Панов. – М., 1997. – С. 67–71.
12. Буроменский М.В. Значение международной уголовно-правовой юрисдикции в борьбе с организованной преступностью / М.В. Буроменский // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності: спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – Харків, 2001. – Вип. 2. – С. 55.
13. Василенко В.А. Ответственность государства за международные правонарушения / В.А. Василенко. – Киев, 1976. – С. 187.
14. Задорожний О.В., Буткевич В.Г., Мицик В.В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права / О.В. Задорожний, В.Г. Буткевич, В.В. Мицик-Київ, 2001. – С. 114–115.
15. Стрельцов С.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / С.Л. Стрельцов. – Одеса, 2000. – С. 424.
16. Ролінський В.І. Міжнародне кримінальне право: Загальна і Особлива частини: навчальний посібник / В.І. Ролінський. – К. : Кафедра, 2012. – С. 63.
17. Гнатівський М.М. Злочини проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві / М.М. Гнатівський // Український щорічник міжнародного права. – 2007. – С. 171.
18. Зелінська Н.А. Поняття «міжнародний злочин» в історико-правовому ракурсі / Н.А. Зелінська // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – Одеса : ФЕНІКС, 2007. – Вип. 32 – С. 277.
19. Мохончук С.М. Суб'єкт злочину проти миру і безпеки людства у міжнародному кримінальному праві / С.М. Мохончук // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіційне видання / Міністерство юстиції України. – Київ, 2011. – № 11 (листопад). – С. 83.
20. Столярський О.В. Окремі доктринальні підходи щодо дефініції міжнародних злочинів в міжнародному кримінальному праві / О.В. Столярський // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014 р. – Випуск 10-2. – Том 2. – С. 191.

